

Yeraltısularının Satışı

Dr. Ahmet APAYDIN
Jeoloji Yüksek Mühendisi

YERALTISULARININ MÜLKİYETİ VE HUKUKUMUZDAKİ YERİ

Hukukumuz suları yüzey suları, yeraltısuları, kaynak suları, mineralli sular ve sıcak (termal) sular olmak üzere beş gruba ayırmıştır. Suların mülkiyeti, kullanımı ve satışı ile ilgili yasal düzenlemeler genel olarak bu ayırma göre yapılmıştır. Ancak zaman zaman yapılan değişikliklerle bazı sular birleştirilerek aynı mevzuat hükümlerine tabi tutulmuş veya tekrar ayrılarak farklı mevzuat uygulanmıştır.

Bilindiği gibi, 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun ile bu kanunun yerine 8.12.2001 tarih, 24607 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4721 Sayılı Türk Medeni Kanununa göre, yeraltısuları genel sular sınıfına girmekte ve bu sular Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

23.12.1960 tarih, 10688 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 167 sayılı Yeraltısuları Hakkındaki Kanunun 1 inci maddesi, “Yeraltısuları umumi sular meyanında olup Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır” demektedir. Devlet bu yetkisini 6200 sayılı yasa ile kurulan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) aracılığıyla kullanmaktadır. Bu kanuna göre, vatandaşın ancak “kullanma hakkı” olup, belirli şartları yerine getirmek suretiyle DSİ’den izin alınması zorunludur.

Yeraltısuları Hakkındaki Kanun’un 20. maddesine dayanarak 1961 yılında Yeraltısuları Tüzüğü, bu tüzüğe dayanarak da 1972 yılında DSİ Yeraltısuları Teknik Yönetmeliği yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasada yeraltısuyu işletme sahaları ilan edilerek bu saha içinde kalan yerler ve dışında kalan yerler farklı hükümlere tabi tutulmaktadır. Ancak, her iki bölgede kuyu açan kimse, bulduğu suyun ancak kendi faydalı ihtiyaçlarına yetecek miktarını kullanmaya yetkilidir. Burada ihtiyaç ilkesi ön plana çıkmaktadır. Yasada faydalı ihtiyaç, “yeraltısuyu kullanacak kimsenin faydalı kullanışları için muhtaç olduğu su miktarı” olarak tanımlanmaktadır. Faydalı kullanım ise, yeraltısuyunun içmede, temizlikte, belediye hizmetlerinde, hayvan sulamada, zirai sulamada, maden ve sanayide, sportif tesislerde kullanılmasıdır. Yeraltısularının “satış” amacıyla kullanılması faydalı ihtiyaç veya faydalı kullanım kavramı içine dahil edilmemiştir.

Yeraltısuları Yasası’nda, yeraltısuyu kullanımında ikinci önemli ilke Öncelik İlkesidir. Bu ilke, hem ihtiyaç türüne göre önceliği, hem komşuluk halinde kullanımdaki önceliği, hem de izin almak için DSİ’ye başvurmada önceliği kapsar. Faydalı ihtiyacın türüne göre tahsis önceliği sırasıyla içme, temizlik, belediye hizmetleri, hayvan sulaması, zirai sulama ve

maden ve sanayi suyu, sportif ve benzeri tesislerin faydalı kullanışı şeklindedir.

YERALTISULARININ SATIŞI İLE İLGİLİ MEVZUATIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ülkemizde su satışı ile ilgili ilk kapsamlı düzenleme 1974 yılında yürürlüğe giren yönetmeliktir. 17.6.1974 tarih, 14918 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Kaynak Suları Yönetmeliği sadece kendiliğinden yeryüzüne çıkan kaynakların satışına izin vermekte, drenaj vb. müdahalelere izin vermemektedir. Bu yönetmelik ile 1988 yılından itibaren yürürlükte olan Maden Suları (Mineralli Sular) Yönetmeliği 1997 yılında yürürlükten kaldırılarak *Doğal Kaynak, Maden ve İçme Suları İle Tıbbi Suların İstihsalı, Ambalajlanması ve Satışı Hakkında Yönetmelik* yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliğin 5. maddesine göre dere, göl, nehir gibi yüzeysel sular ve yeraltısularının satışı yasaktır.

23.12.1960 tarih, 10688 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 167 Sayılı Yeraltısuları Hakkındaki Kanun’un 1. maddesi, “Yeraltısuları umumi sular meyanında olup Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır” demektedir. Devlet bu yetkisini 6200 sayılı yasa ile kurulan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) aracılığıyla kullanmaktadır. Bu kanuna göre, vatandaşın ancak “kullanma hakkı” olup, belirli şartları yerine getirmek suretiyle DSİ’den izin alması

zorunludur. Bu yasada yeraltısuyu işletme sahaları ilan edilerek bu sahalar ve dışında kalan yerler farklı hükümlere tabi tutulmaktadır. Ancak, her iki bölgede kuyu açan kimse, bulunduğu suyun ancak kendi faydalı ihtiyaçlarına yetecek miktarını kullanmaya yetkilidir. Yasada faydalı ihtiyaç, “yeraltısuyu kullanacak kimsenin faydalı kullanışları için muhtaç olduğu su miktarı” olarak tanımlanmaktadır. Faydalı kullanım ise, yeraltısuyunun içmede, temizlikte, belediye hizmetlerinde, hayvan sulamada, zirai sulamada, maden ve sanayide, sportif tesislerde kullanılmasıdır. Faydalı ihtiyacın miktarı, tahsis edilecek maksada göre ilgili Bakanlıkların görüşü alınmak suretiyle DSİ tarafından tayin ve tespit edilir. Yeraltısuyunun satış amacıyla kullanılması, faydalı kullanım kavramı içine dahil edilmediğinden, satış yasaktır.

Doğal Kaynak, Maden ve İçme Suları İle Tıbbi Suların İstihsalı, Ambalajlanması ve Satışı Hakkında Yönetmelik’in bazı maddeleri 2001 yılında değiştirilerek *İçilebilir Nitelikteki Suların İstihsalı, Ambalajlanması, Satışı ve Denetlenmesi Hakkındaki Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik* adı altında yeniden yayımlanmıştır (25.7.2001 tarih, 24473 sayılı Resmi Gazete). Yönetmelik yayımlandıktan sonraki iki yıl içinde birkaç kez değişikliğe uğramıştır.

25.7.2001 tarihli değişiklik (Resmi Gazete: 25447)

En önemli değişiklik, yönetmeliğin adının değişmesi ve ilk yönetmelikte var olan doğal kaynak, doğal maden, içme suyu tanımlarına ek olarak *işlenmiş içme, işlenmiş maden suyu ve yapay suların* da yönetmelik kapsamına alınmasıdır. Bunların üçü, “*işlenmiş su*” olarak tanımlanmıştır. Belli kısıtlamalarla işlenmiş su kapsamına alınmış olan kuyu suları, yani yeraltıları satış yasağı dışına çıkarılmıştır. *Yönetmeliğin 5 inci maddesindeki, “Dere, göl, nehir gibi yüzeysel sular ve kuyu sularının satışı yasaktır.* Ancak 6948 sayılı Sanayi Sicil Kanunu gereğince *imalat işlemine tabi tutulan, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nce kullanım amacı içme suyu olarak belirtilmiş olan, Yeraltısuyu Kullanım Belgesi bulunan ve Bakanlıktan Yönetmeliğin diğer hükümlerine tabi olarak müsaade almış sular, kuyu suyu kapsamında değildir”* ibaresiyle “*işlenmiş, yani belli bir prosesten geçirilmiş yeraltılarına*” satış izni verilmiş olmaktadır.

9.4.2003 tarihli değişiklik (Resmi Gazete: 25074)

1’inci Maddedeki önemli tanımlardan “*işlenmiş içme suyu*”, *jeolojik koşulları uygun toprak derinliklerinde toplanan, çıkış noktasından sürekli olarak kendiliğinden akan veya Bakanlıkça uygun görülen teknik usullerle çıkarılan ve kirlenme riski olmayan yeraltı sularının, Bakanlıkça uygun görülen dezenfeksiyon, filtrasyon, çöktürme, saflaştırma ve benzeri işlemler uygulanabilen ve parametrelerinin eksiltilmesi veya arttırılması suretiyle Ek-3’te yer alan parametreler elde edilebilen ve uygulanabilecek işleme göre saflaştırılmış mineral dengeli suları, tanımlamaktadır.* 25.7.2001 tarihli yönetmelikte yer verilen *işlenmiş su* yapılan değişiklikle “*işlenmiş içme suyu*” adı altında açık bir şekilde tarif edilmiş ve *işlenmiş veya işlenmemiş yeraltı sularının satışına izin verilmiştir.*

Daha önce belirtildiği gibi, 167 sayılı Yeraltıları Yasası’nda yeraltısuyu kullanımının ancak faydalı ihtiyaçla sınırlandırılması, yeraltı sularının satışını yasaklıyordu. *İçilebilir Nitelikteki Suların İstihsalı, Ambalajlanması,*

Satışı ve Denetlenmesi Hakkındaki Yönetmelik’in yeraltı sularının satışı ile ilgili hükümleri Yeraltıları Yasası ile çeliştiğinden uygulamada sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sorun, Yasada yapılan küçük bir değişikle ortadan kaldırılmıştır.

19.7.2003 tarih, 25173 sayılı Resmi Gazete’de *Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un* 22’inci maddesiyle Yeraltıları Yasasının 4’üncü maddesinin 3’üncü fıkrasının sonuna eklenen “*Bu miktarı aşan sular ile sulama, kullanma ve işlenerek veya doğal haliyle içmesuyu olarak satılmak üzere çıkarılan yeraltı suları, Hazinesin özel mülkiyetinde veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerdeki kaynak suları, 2886 sayılı Kanun hükümlerine uyularak II Özel İdarelerince kiraya verilir*” ibaresiyle belirli koşullarda, satış amacıyla faydalı ihtiyaçtan fazla su çekilmesinin ve sadece satış amacıyla kuyu açılmasının yolu açılmıştır.

Son olarak, 2005 yılında İçilebilir Nitelikteki Suların İstihsalı, Ambalajlanması, Satışı ve Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik yürürlükten kaldırılarak, AB uyum yasaları gereği *İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik* yayımlanmıştır (17.2.2005 tarih, 25730 sayılı Resmi Gazete). Bu yönetmelik, kaynak suları, içme suları ve içme-kullanma suları ile ilgili hükümleri kapsamakta, doğal mineralli sular, kaplıca ve içmece suları ile tıbbi amaçlı suları kapsamamaktadır. İlgili Yönetmelikte *İnsani Tüketim Amaçlı Su; Orijinal haliyle ya da işlendikten sonra, dağıtım ağı, tanker, şişe veya kaplar ile tüketime sunulan içme, pişirme, gıda hazırlama ya da diğer evsel amaçlar için kullanılan bütün sular ile suyun kalitesinin, gıda maddesinin nihai halinin sağlığa uygunluğunu etkilemeyeceği durumlar haricinde insani tüketim amaçlı ürünlerin veya gıda maddelerinin imalatında, işlenmesinde, saklanması veya pazarlanmasında kullanılan bütün sular* olarak tanımlanmakta ve sadece dere, göl, nehir gibi yüzeysel suların satışı yasaklanmaktadır. Teknik usullerle yer altından çıkarılan ve çıkış noktası kuyu olan içme sularının Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nden içme amaçlı Yeraltı Suyu

Kullanım Belgesi almak koşuluyla satışına izin verilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

İçilebilir Nitelikteki Suların İstihsalı, Ambalajlanması, Satışı ve Denetlenmesi Hakkındaki Yönetmelik ile 2001 yılında işlenmiş yeraltısularının, 2003 yılında ise işlenmiş veya işlenmemiş yeraltısularının satışına izin verilerek daha önce var olan satış yasağı ortadan kaldırılmıştır. Halen yürürlükte olan İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik, içme amacıyla kullanılan bütün yeraltı ve kaynak sularını insani tüketim amaçlı sular sınıfına sokarak satış esaslarını düzenlemektedir.

19.7.2003 tarih, 25173 sayılı Resmi Gazete'de Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararıyla Değişiklik Yapılması Hakkında Kanununun 22'inci maddesiyle Yeraltısuları Yasasının 4'üncü maddesinin 3'üncü fıkrasının sonuna eklenen "Bu miktarı (faydalı ihtiyaç kastediliyor) aşan sular ile sulama, kullanma ve işlenerek veya doğal haliyle içmesuyu olarak satılmak üzere çıkarılan yeraltısuları, Hazinesinin özel mülkiyetinde veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerdeki kaynak suları, 2886 sayılı Kanun hükümlerine uyularak il özel idarelerince kiraya verilir" ibaresiyle belirli koşullarla satış amacıyla faydalı ihtiyaçtan fazla su çekilmesinin ve satış amacıyla kuyu açılmasının yolu açılmıştır. Ancak, Yeraltısuları Yasasına eklenen yeni ibare, "yeraltısuyu işletme sahaları" ile ilgili olan 4 üncü maddeye eklendiğinden, işletme sahaları dışında satış için kiralamaya izin verilmemektedir.

1960 yılından beri yürürlükte olan Yeraltısuları Yasası, yeraltısularının kamuya ait sular olduğunu ve kullanımındaki ölçütün "faydalı ihtiyaç" olduğunu belirterek yeraltısularının ihtiyaç dışı kullanımını ve israfı önlemeyi amaçlamaktadır. Kanun bir bütün olarak ele alındığında, kamuya ait olan yeraltısularının yönetimini kamu adına devlete (DSİ) vermekte, ancak insani yaklaşımı ön plana tutarak herkesin ihtiyacını imkanlar ölçüsünde karşılamayı ön plana almaktadır. 2003 yılında yapılan düzenlemeden sonra bu yasa ve

yürürlükteki İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik, yeraltısularının satışına izin vermekte ancak Devletin kontrolü ve sınırlamaları devam etmektedir. Örneğin, doğal haliyle veya işlenmiş olarak içme suyu kalitesinde olmayan suların satışına izin verilmemektedir. Satış amacıyla kiralanacak kuyunun bulunduğu bölgenin hidrojeolojik şartları, mevcut ve gelecekteki su ihtiyaçları gibi hususlar dikkate alınarak satış amacıyla kiralanmasına DSİ tarafından uygun görüş verilmeyebilmektedir. Çünkü yeraltısularının satışına belirli sınırlamalar ve şartlar dahilinde izin verilmiş olması, 167 sayılı yasadaki faydalı ihtiyaç kavramını ve faydalı kullanımdaki öncelik sırasını ortadan kaldırmamaktadır. Başka bir ifadeyle, diğer şartlar uygun olsa dahi, satış için kiralama hiçbir zaman faydalı ihtiyaçtan önce gelmemektedir. Ayrıca, bir bölgedeki yeraltısuyu potansiyelinden ihtiyaç varsa öncelikle o yörenin yararlanma hakkının korunması ve uygulamanın buna göre yapılması gerekmektedir. Bölgeler arası veya havzalar arası yeraltısuyu transferi, ancak yasanın faydalı ihtiyaç hükümleri çerçevesinde mümkün olduğunca adil ve insani-sosyal-çevresel boyutu dikkate alınarak yapılmalıdır. Yegane amacın ticari kar elde etmek olduğu su satışında bu kriterler söz konusu olmadığından, kısıtlamaların ve Devletin denetiminin etkin bir şekilde sürdürülmesi önemlidir.

Aslında tahsis, kullanım ve koruma yönünden Devletin yetki ve denetimi ile mevcut sınırlamaların devam etmesi koşuluyla yeraltısularının satış amacıyla kiralanması büyük bir sorun olarak görülmeyebilir. Ancak, bu düzenlemelerin zamanla ortaya çıkan ihtiyaçtan değil de CocaCola ve Pepsi gibi yabancı sermaye devlerinin ısrarı ve baskısı ile AB uyum yasalarının etkisiyle yapılmış olması üzerinde düşünmeye değer bir konudur. Ayrıca, suyun insan ve bütün canlılar için yaşamsal kaynak olması nedeniyle, her yurttaşını içilebilir suya kavuşturmak devletin temel görevlerinden biridir. Aksi halde, su kaynaklarını yavaş yavaş ticari bir meta haline getirerek, suyun kamusal ve insani kimliğini ortadan kaldırma, su kaynakları üzerindeki denetim ve kontrolü (su kaynakları yönetimi) zayıflatma ve en sonunda ortadan kaldırma çabaları halkımıza pahalıya mal olacaktır.